

Власні назви у творах Урсули Ле Гуїн: процедура лінгвокогнітивного аналізу

С. В. Левочкіна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна
Corresponding author. Email: levochkina.s@bk.ru

Paper received 19.10.18; Accepted for publication 25.10.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-182VI53-09>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню власних назв у творах Урсули Ле Гуїн, написаних в жанрі «фентезі». Власні назви розглядаються як лексичні одиниці, що мають референтне значення. Лінгвокогнітивний аналіз власних назв уможливило дослідити зв'язок власної назви і його референта і прослідкувати механізми утворення мотивованих власних назв, номінативне значення яких може бути представлене ономазіологічною моделлю. Концептуальна модель внутрішньої форми оніма розглядається як така, що є фрагментом концептуальної структури його референтного значення, у якості якого виступає сукупна інформація про певний художній образ.

Ключові слова: власні назви, лінгвокогнітивний аналіз, ономазіологічна модель, мотиваційна ознака.

Вступ. Тривалий час власні назви (ВН) розглядалися в ракурсі теорії номінації, предметом якої є загальні закономірності створення мовних одиниць, взаємодія мислення, мови й дійсності в цих процесах, роль людського (прагматичного) фактору у виборі ознак, які лежать в основі номінації, мовної техніки номінації – її актив, засобів і способів, побудова типології номінацій, опис їх комунікативно-функціональних механізмів тощо [5, с. 336]. Вивчення значення відбувалося в напрямку «від змісту – до формальних засобів його об'єктивації» [7, с. 28; 8, с. 83]. Сьогодні осмислення акта номінації з когнітивних позицій означає пошуки відповіді на питання про те, які набори концептів і чому вербалізуються в певній мові, і яка конкретна форма вибирається при цьому для вирішення цього завдання [3, с. 54].

Короткий огляд публікацій за темою. Когнітивна лінгвістика ставить за мету пояснення різних мовних і мовленнєвих явищ на підставі їх зв'язку з мисленням людини. Як і будь-яке слово, власна назва у системі мови має потрійну співвіднесеність – з позначуванним референтом, як сутністю із предметного світу; з інформацією про цей референт, представленою в мисленні, та зі знаковою системою мови, до якої належить сам онім. Така потрійна співвіднесеність робить онім повнозначною лексичною одиницею. У дослідженнях в галузі ономастики зазвичай вважається, що ВН виконують у мовленні дійктичну (вказівну) функцію і не мають сталого значення, закріпленого за ними у мові. Таку думку поділяють, зокрема, О. О. Реформатський, О. С. Ахманова, А. Лерер та інші. Інші мовознавці (О. Есперсен, С. Д. Кацнельсон, О. В. Суперанська та ін.), визнаючи відсутність у ВН мовного значення, наголошують на існуванні у них мовленнєвого значення. У мовленні ВН позначає певне конкретне поняття, проте воно є непостійним, ситуативним. Тому семантична структура ВН може змінюватися залежно від ситуації та контексту. У мовленні ВН застосовуються не лише для ідентифікації, але й для характеристики об'єктів. Характеризація пов'язана з певною більш або менш докладною дескрипцією [6, с. 16]. Нарешті, існує точка зору, за якою ВН має і мовне, і мовленнєве значення (Л. В. Щерба, Л. М. Щетинін, Ю. А. Карпенко та ін.). Мовне значення включає незмінну інформацію про різні семантичні класи, до яких належить сутність,

позначувана ВН. ВН, що завжди іменує індивідуальний (одиничний або груповий) об'єкт, має **референтне значення**. Відповідно до специфіки об'єкта, що іменується, референтне значення ВН може бути контекстуально незалежним (референт є унікальним і незмінним) або ж контекстуально залежним (референт змінюється в різних контекстах). І в тому, і в іншому випадку референтне значення залишається інформаційно насиченим, і до його складу входить категоріальна гіперсема, пов'язана з класом об'єктів, до якого належить референт. Ця гіперсема завжди залишається постійною, мовною складовою референтного значення. Інша ж інформація, представлена в референтному значенні, може належати як до плану мови (у разі контекстуальної незалежності значення), так і до плану мовлення (у разі контекстуальної залежності значення).

У дослідженнях власних назв в руслі когнітивної теорії номінації розглядаються питання щодо концептуальної структури, яка упорядковує значення мовної одиниці (оніма), а також щодо фрагменту цієї структури, об'єктивованого, унаочненого у внутрішній та зовнішній формі знака. Внутрішня форма містить **мотиваційну ознаку** номінативної одиниці. Мотивацію розглядають як зв'язок між концептом, або значенням слова, і фрагментом цього значення, екстеріорізованим у «тілі» знака [1, с. 149]. У цьому випадку мотиваційна ознака є фрагментом, одним зі складників значення знака. У вмотивованих номінативних одиницях внутрішня форма, що є фрагментом значення, має свою структуру. Вона визначається як **ономазіологічна структура / модель** (ОС). Поняття ономазіологічної структури було введено до наукового обігу в 1962 р. М. Докулілом, який виокремив у її складі **ономазіологічний базис** і **ономазіологічну ознаку**. При цьому поняття базису зводилося до морфемного показника, що підводиться під певну ономазіологічну (словотвірну) категорію, а ономазіологічна ознака трактувалася як мотиватор [див. 4, с. 30].

У нашому дослідженні когнітивні (ономазіологічні) моделі власних назв у фентезійному тексті встановлюються з урахуванням зазначених положень когнітивної теорії номінації. Ми виходимо з того, що внутрішня форма мотивованих онімів, будучи пов'язана зі значенням, сприяє їх осмисленню. Концептуальна модель внутрішньої форми оніма розглядається як така, що є

фрагментом концептуальної структури його референтного значення, у якості якого виступає сукупна інформація про певний художній образ. І концептуальна структура значення ВН, і концептуальна структура позначення (внутрішньої форми ВН) можуть бути відтворені за допомогою методів, розроблених у семантиці лінгвальних мереж [2].

Мета нашого дослідження – проаналізувати власні назви у фентезійних творах Урсули Ле Гуїн, описати когнітивні ономазіологічні моделі, які дозволяють мотивувати створення онімів, що фігурують у тексті жанру «фентезі», і показати, як мотиватор (ономазіологічна ознака) сприяє створенню різних образів у тексті.

Матеріали та методи. У фентезійних творах Урсули Ле Гуїн Чарівна Країна Земномор'я розглядається як текстовий концепт, що містить образи та їхні угруповання – метаобрази, наділені певними характеристиками, частково експлікованими у внутрішній формі відповідних «промовистих» імен (ВН). Текстові образи, позначені ВН, входять до складу концептуальної структури, що упорядковує інформацію про Земномор'я як номінативний простір ономастикону художнього твору.

У дослідженні ономастикону творів У. Ле Гуїн нами застосовуються положення когнітивної теорії номінації та семантики лінгвальних мереж. Уся надана в тексті інформація є концептосферою; її складниками є домени – різні тематичні групи художніх образів, позначені ВН; у межах доменів виокремлюються парцели – тематично близькі групи образів, що мають схожі референтні ознаки. Концептосфера та її складники аналізується із залученням матричної концептуальної моделі, яка формується шляхом нашарування один на один низки доменів та парцел у межах концептосфери. Референтні ознаки художніх образів поєднуються на підставі мережної концептуальної моделі, відтвореної за допомогою базисних пропозиціональних схем – узагальнених поняттєвих структур, які формують підґрунтя нашого мислення. Мережна модель структурує інформацію про текстові референти (художні образи), що утворюють парцелу. Їхні ВН можуть бути немотивованими й мотивованими. За умов умотивованості, підставою для зв'язку оніма з його референтним значенням стає ономазіологічна (когнітивна) модель внутрішньої форми ВН [1; 2].

Ономазіологічна модель містить фрагмент концептуальної мережі, котра структурує референтне значення ВН. Разом з іконічними засобами номінації ономазіологічні моделі утворюють сукупність номінативних форм, притаманних певній тематичній парцелі художніх образів. Здійснюваний у такий спосіб аналіз дозволяє з'ясувати суть зв'язку між референтом художнього тексту та його ім'ям.

Результати та їх обговорення. Основним об'єктом нашого дослідження є категорії форм, а саме – оніми у фентезійному тексті, які є ВН сутностей, що утворюють окремі групи (парцели) художніх образів. Такі ВН є різними за своєю номінативною природою – вони можуть бути немотивованими і мотивованими одиницями. Мотивація ж може зумовлюватися іконічністю зовнішньої форми або певною ономазіологічною моделлю внутрішньої форми. Ономазіологічні моделі функціонують у тексті, при цьому або базис, або ознака

створюють образи. При цьому в межах тематичної парцели художніх образів можуть відстежуватися декілька різних ономазіологічних моделей. Розглядаючи всі ВН, що належать до однієї парцели художніх образів, як категорію форм, ми аналізуємо цю категорію як прототипну: на підставі кількісного аналізу одиниць, що належать до певних номінативних типів, встановлюється продуктивність цих типів і визначаються центральний (прототиповий) і периферійні номінативні типи. Концептуальна мережа, що моделює значення ВН, які належать до різних номінативних типів прототипної категорії, трансформується в когнітивну модель.

Розглянемо референтний метаконцепт ПРАВИТЕЛІ, який входить до складу парцели «Панство» (38 образів персонажів, позначені 61 ВН та їхніми варіантами). Концепт ПРАВИТЕЛІ утворений 5 концептами: **Королі** (*Thored, Thored of Hupun, the King Thored, Morred, Morred the White, Erreth-Ekbe, the Firelord, Sir, Atwah and Wuluah, the Twin God-Brothers*), **принци** (*the Prince, the Prince of Enlad and the Enlades, Enwit of the Domain of Eolg*), **принцеси** (*Elfarran, Elfarran the Fair, the Princess Elfarran*), **правителі/володарі** (*Lord of Gont, Lord of the Isle, the Lord of Re Albi, Lord of Havnor, Lords of the Archipelago, the Lord of O, Lord, the Lady of O, Lady, the Lord's Wife, O-tokne, Lords*), а також **королівські династії** (*Gemal Sea-born, Maharion, Akambar, the House of Shelieth, the House of Enlad, the Principality of Morred, Serriadh, Hupun*) утворюють вагомий соціальний прошарок суспільства Земномор'я.

Дескрипції, що формують ці образи, містять позитивну або негативну оцінку їхньої діяльності. До історії Земномор'я увійшли легенди та пісні про славетні подвиги повелителя драконів короля та мага Еррет-Акбе, Морреда, Серріадха-Миротворця – сина Морреда і Ельфарран. Король-маг Морред (*Morred, Morred the White*) започаткував династію Енлада, давнішу за інші. У легенді про Ельфарран (*Elfarran, Elfarran the Fair, The Princess Elfarran*), дружину короля Морреда, розповідається, що вона була останньою, хто носив перстень Еррет-Акбе, і загинула у водах моря Еа, коли острів Солеа був знищений чарами ворога Морреда. Дух Ельфарран викликав Гед на пагорбі Рок, і разом із її духом була випущена тінь, що порушило Рівновагу. Король і маг Еррет-Акбе, володар драконів (*Erreth-Ekbe, the Firelord*) намагався відтворити мир між землями Архіпелага і Каргадськими землями.

Узагальнений образ королів, принципів та принцес зображено як в легендах, так і в описах сучасного буття Чарівної країни. Королівські особи живуть на усіх островах Архіпелага. Так, наприклад, на території Атуан живуть два брати-близнюки королі-боги Вулуа і Атва (*the Twin-Brothers, the Twin God-Brothers, the Twin Gods, the God-Brothers, the God-Brothers of the Kargad Empire, the White God Brothers of Atuan, Atwah, Wuluah*), яких вважають синами Древніх Сил Землі. Вони є стражниками Каргадських Земель (*the Godkings of Kargad*). Їхня релігія є давнішою за релігію короля-бога (*Godking, God-King, the Emperor of the Kargad Lands, a Kargish King*). Місце поклоніння цим богам знаходиться в Авабатх, а також на території гробниць Атуана, де розташовано їхній храм.

Повелителі, володарі островів, як правило, напівчаклуни, адже вони навчалися у Школі Чарівників і стали

шанованими чарівниками-правителями, наприклад, пан та пані з острова О, місто О-Токне (*Lord of O, O-tokne, Lord; Lord's Wife, Lady of O*) відвідують святкування у Школі Чарівників, оскільки сам володар острова був колись учнем мага Неммерля. Інші володарі островів пристали не до сил створення Рівноваги, що є принциповим для справжніх магів, а до руйнівних сил. Так, правителі острова Гонт займаються піратством (*Lord of Gont, Lord Heno, Heno, Lord of Re Albi*). Володар міста Ре Альбі на о. Гонт, щоб продовжити своє життя за рахунок життя свого онука, звертається по допомогу до злого чаклуна Аспена. Історія розказує про маленьких королівських дітей: Ензара (*Ensar*) (останній нащадок чоловічої статі з династії Хупун) та його сестру Антіл (*Anthil*), яких відвезли на безлюдний острів, щоб позбавити їх влади.

Оскільки лейтмотивом при створенні образів колишніх і нинішніх правителів є їхня діяльність та подвиги, їхній зовнішній вигляд поданий схематично. Так, особи королівського походження зображені молодими, літніми або зовсім старими людьми, з приємною зовнішністю, повними сил або знесиленими. Принцеси зазвичай високі, стрункі, сяючі, як нова копійка (наприклад, леді з острова О), з темним або світлим волоссям (*Elfarran the Fair*). Колір шкіри свідчить про походження з певного острова, наприклад Морред Світлошкірий (*Morred the White*).

Номінативне значення ВН правителів може бути мотивованим і немотивованим. Немотивованим є значення 14 ВН *Akambar, Hupun, Tarb, Serriadh, Maharion, Thored, Morred, Erreth-Akbe, Ensar, Atwah, Wuluah, Heno, Anthil, Elfarran*. Немотивоване ім'я *Enwit* вживається лише у складі мотивованої ВН. Мотивовані ВН мають номінативне значення з одним, двома та трьома предикатами, що формується на різних кроках деривації.

Однопредикатні ономасіологічні моделі (4 моделі) базуються на схемі класифікації, а також на партитивній та локативній схемах:

• КЛАСИФІКАЦІЯ → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (14 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор] (ознака); звуження значення: *the Prince, the Kings, the Mage, the King Thored, the Princess Elfarran, the House of Shelith, the House of Enlad, Lord, Sir, Lady, Lords, Ladies, Queens, Lord Heno*.

• ЛОКАТИВНІСТЬ → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (4 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є ТАМ-місцевість] (ознака); метонімія: *O-tokne, Gemal Sea-born, Thored of Hupun, the Principality of Morred*.

• ПАРТИТИВНІСТЬ¹ → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (2 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X-ціле має ТАКУ РТ-частину] (ознака); метонімія: *Morred the White (світлошкірий), Elfarran the Fair (світловолоса)*.

• ПАРТИТИВНІСТЬ² → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X-частина ВН-цілого] (ознака); метонімія: *Enwit of the Domain of Eolg*.

Двопредикатні ономасіологічні моделі у кількості п'яти утворені на підставі початкових схем класифікації та тотожності, до яких на другому кроці деривації приєднуються предикати схем власності, тотожності, контактної дії, а також квалітативної чи локативної схем:

• (КЛАСИФІКАЦІЯ + КВАЛІТАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (4 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор + X є ТАКИЙ] (ознака); звуження значення + метонімія: *the Last King, the Eldest Lord, the Twin-Brothers, the Twin Gods*.

• (КЛАСИФІКАЦІЯ + ВЛАСНІСТЬ²) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор + X-власність OW-власника] (ознака); звуження значення + метонімія: *the Lord's Wife*.

• (КЛАСИФІКАЦІЯ + КОНТАКТНА ДІЯ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор + X-агенс діє на РТ-пацієнс] (ознака); звуження значення + метонімія: *the Firelord*.

• (КЛАСИФІКАЦІЯ + ЛОКАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (12 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор + X є ТАМ-місцевість] (ознака); звуження значення + метонімія: *a Kargish King, the Emperor of the Kargad Lands, the Lord of Re Albi, the Lord of O, the Lady of O, the Prince of Enlad and the Enlads, the King of All the Isles, Lord of Gont, Lord of the Isle, Lord of Havnor, Lords of the Archipelago, Keor Prince of Enlad*.

• (КЛАСИФІКАЦІЯ + ТОТОЖНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (3 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= X є CL-класифікатор + X є /наче/ MS-корелят] (ознака); звуження значення + метонімія: *the God-Brothers, Godking, God-King*.

Трипредикатні ономасіологічні моделі (3 моделі) утворені на підставі тричленного концептуального ланцюга, в якому на першому кроці деривації застосовується схема класифікації:

• ((КЛАСИФІКАЦІЯ + ТОТОЖНІСТЬ) + КВАЛІТАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= (X є CL-класифікатор + X є /наче/ MS-корелят) + X є ТАКИЙ] (ознака); звуження значення + метаморфоза + метонімія: *the Twin God-Brothers*.

• ((КЛАСИФІКАЦІЯ + ТОТОЖНІСТЬ) + ЛОКАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (2 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= (X є CL-класифікатор + X є /наче/ MS-корелят) + X є ТАМ-місцевість] (ознака); звуження значення + метаморфоза + метонімія: *the Godkings of the Kargad, the God-Brothers of the Kargad Empire*.

• ((КЛАСИФІКАЦІЯ + КВАЛІТАТИВНІСТЬ) + ЛОКАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= (X є CL-класифікатор + X є ТАКИЙ) + X є ТАМ-місцевість] (ознака); звуження значення + метонімія: *the Divine Emperors of Kargad*.

Чотирипредикатна ономасіологічна модель ґрунтується на чотириккомпонентному ланцюгу, що включає предикати схем класифікації, партитивності, локативності та тотожності:

• ((((КЛАСИФІКАЦІЯ + ТОТОЖНІСТЬ) + ПАРТИТИВНІСТЬ¹) + ЛОКАТИВНІСТЬ) → ПЕРСОНІФІКАЦІЯ (1 ВН): Х-індивід (базис) є PS [= ((X є CL-класифікатор + X є /наче/ MS-корелят) + X-ціле має ТАКУ РТ-частину) + X є ТАМ-місцевість] (ознака); звуження значення + метаморфоза + метонімія + метонімія: *the White God-Brothers of Atuan*.

Висновки. Із 61 ВН, які позначають референтів субпарцели «Соціальна сфера», 14 ВН є немотивованими і 47 ВН мотивованими. Номінативні значення мотивованих ВН утворюються на першому, другому,

третьому та четвертому кроках концептуальної деривації. Вони, в яких номінативні значення мають одна та двопредикатні ознаки, домінують. Аналіз ономасіологічних моделей ВН панства (соціальна сфера) свідчить про те, що у їхніх іменах насамперед надається інформація про належність героя до керуючого класу осіб, наділених владою, супроводжуваною відповідним

титолом. В ономасіологічних моделях власних імен правителів надана інформація про рід їхніх занять, пов'язаний із ієрархічною будовою суспільства, про їхній зовнішній вигляд (колір волосся та шкіри), вік, а також інформація про походження правителів (місцевість чи династія) або про місце їх перебування при владі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник МГЛУ. Лексика в разных типах дискурса. – Выпуск 478. – М., 2003. – С.145 – 164.
2. Жаботинская С. А. Сетевая семантика: теория и практика // Когнитивные исследования языка. Вып. XIV. Теоретические и методологические проблемы когнитивной лингвистики. – 2013. – С.81 – 86.
3. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: ИЯ РАН, 1997. – 327 с.
4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография). – К.: Изд-во укр. фитосоциолог. центра, 2000. – 248 с.
5. Телия В. Н. Номинация // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 336 – 337.
6. Algeo J. On Defining the Proper Names. – Gainesville: University of Florida Press, 1973. – v + 94 p.
7. Dirven R. Verspoor M. Cognitive Exploration of Language and Linguistics. – John Benjamins Publishing Company: Amsterdam / Philadelphia, 1998. – 301 p.
8. Geeraerts D. Salience Phenomena in the Lexicon // Meaning and Cognition: a Multidisciplinary approach / Ed. by Liliana Albertazzi. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000. – P. 79 – 101.

REFERENCES

1. Zhabotynska S. A. The Theory of Naming: a Cognitive Perspective // Vestnik MGLU. Lexics in Discourse of Different Types. – Is.478. – М., 2003. – P.145 – 164.
2. Zhabotynska S. A. Network Semantics: Theory and Practice // Cognitive Study of Language. Is.XIV: Theoretical and Methodological Problems of Cognitive Linguistics. – 2013. – P.81 – 86.
3. Kubryakova E. S. Parts of Speech from the Cognitive Perspective. – М.: Institut Yazykoznaniiya RAN, 1997. – 327 p.
4. Selivanova E.A. Cognitive Onomasiology (monograph). – К.: Publishing House of Ukrainian Phitosociology Centre, 2000. – 248 p.
5. Teliya V. N. Nomination // Yazykoznanie. Big Encyclopedia Dictionary / Ed. by V. N. Yartseva. – 2-e publishing. – М.: Big Russian Encyclopedia, 2000. – P. 336 – 337.

Proper names in the works by Ursula Le Guin: a cognitive analysis

S. V. Lyevochkina

Abstract. The paper centers on the conceptual structure of proper names in the fantasy genre represented in Ursula Le Guin's works. Proper names can be viewed as meaningful language units. A cognitive perspective of proper names focuses on the referent and proper name relations as well as the onym-formation process, their mechanism of forming and the interaction with other concepts within a frame network. "The onymic mental space" can be represented by the onomasiological model with a fragment of conceptual structure of the onymic mental space explicated in it. The paper demonstrates the conceptual structure of mental representations manifesting proper names in fantasy genre.

Keywords: proper names, cognitive analysis, onomasiological model, motivator.